

PAPER DETAILS

TITLE: CUMHURBASKANI CELAL BAYAR'IN AGRI ZIYARETI'NIN AGRI YEREL BASININA
YANSIMALARI (26-27 AGUSTOS 1959)

AUTHORS: Figen ATABEY

PAGES: 506-522

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1818170>



**CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN AĞRI ZİYARETİ'NİN AĞRI YEREL BASININA
YANSIMALARI (26-27 AĞUSTOS 1959)**

Prof. Dr. Figen ATABEY*

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 26-27 Ağustos 1959 tarihleri arasında Ağrı'ya gerçekleştirdiği ziyaretin öncesi ve sonrasında Ağrı yerel basınına yansımaları ön plana çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı ziyareti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Cumhurbaşkanı nezdinde Ağrı'ya gerçekleştirilmiş ilk ziyaret olması noktasında büyük önem taşımaktadır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Malazgirt Muharebesi'nin 888.yıldönümü kutlama törenine iştirak münasebetiyle 26 Ağustos 1959 tarihinde Malazgirt'e gerçekleştirdiği seyahat programı kapsamında Ağrı'yı da ziyaret etmiştir. Daha önce 1956, 1957 ve 1958 yıllarında planlanan, ancak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın program yoğunluğundan dolayı gerçekleştirilemeyen bu ziyaret, Ağrı halkında büyük bir sevinç ve heyecan yaratmıştır. Ağrı yerel basınına günler öncesinden Cumhurbaşkanının ziyaretin coşkusunun yansıdığı gözlemlenirken, bu ziyaretin Ağrı halkı için sorunlarını dile getirme noktasında büyük önem taşıdığı görülmektedir. Çalışmada Demokrat Parti (DP) döneminde Ağrı'da gerçekleştirilen sosyo-ekonomik gelişme ve kalkınma politikalarının Ağrı iline olan etkisine de dolaylı olarak yer verilmiştir. Dönemin yerel basını incelendiğinde Ağrı'nın temel sorunlarının başında tren yolunun olmayışı, okul binası yetersizliği, su sorunu, işsizlik sorunu gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. 1959 yılının Temmuz ayında gerçekleşen ziyaretin gerek kısa süreli bir ziyaret olması, gerekse de Demokrat Parti iktidarının sonlarına denk gelmesi sebebiyle halkın beklentilerine çok da çare olmadığı değerlendirilmektedir. Çalışmanın ana materyalini Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri ile 1950-1960 yılları arasında Ağrı yerel basınından Yayla, Karaköse, Ağrıdağ, Şark Ekspres ve Demokrat Ağrı gazeteleri oluşturmuştur. Ayrıca konuya ilişkin başvuru eserlerinden de istifade edilmiştir. Çalışma konusuna ilişkin hâlihazırda yapılmış akademik bir çalışma mevcut olmadığından bu konudaki boşluğun bir nebze olsun doldurulacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Demokrat Parti (DP), Ağrı, Yerel Basın.

THE REFLECTIONS OF PRESIDENT CELAL BAYAR'S AGRI VISIT TO THE AGRI

LOCAL PRESS

ABSTRACT

In this study, the third President of the Republic of Turkey Celal Bayar's visit between 26 to 27 August 1959 to Ağrı will be given by the reflections in the local press with before and after. This visit has great importance because of becoming the first visit to Ağrı since the foundation of the Turkish Republic. Celal Bayar, President of Republic of Turkey, visited Ağrı when he came to Malazgirt on August 26, 1959 to participate in the Malazgirt Field Victory 888th anniversary of ceremony on this occasion. Ağrı visit, which was previously planned in 1956, 1957 and 1958, but did not take place due to the intensity of the program of the President and Prime Minister of the period, created a great joy and excitement in the people of Ağrı, even though it was the occasion of participating in the 888th anniversary of Malazgirt Field Victory. While it was observed that the enthusiasm of this visit reflected to Ağrı local press days ago, it is seen that this visit is of great importance for the people of Ağrı to express their problems. In the study, the

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, fatabey@agri.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7916-1602

effect of socio-economic development and development policies carried out in Ağrı during the Democratic Party period have been indirectly revealed. When the local press of the period is analyzed, it is seen that the main problems of Ağrı are the lack of a railroad, insufficient school building, water problem and also unemployment problem. It is also considered that this visit is not a remedy for the expectations of the people, both because it is a short-term visit, and also it is at the end of the Democratic Party government. The main material of the work will be the documents of the Presidential Minister's Republic Archives and the gazettes of Karaköse, Şark Ekspres, Yayla and Demokrat Agri from Agri local press between 1950-1960. In addition, the reference works related to the subject in general is obtained in the study. Since there is no academic work before available on the topic of study, it is estimated that the gap about this subject will be filled with a certain amount.

Keywords: President Celal Bayar, Prime Minister Adnan Menderes, Democrat Party (DP), Ağrı, Local Press.

Giriş

Ağrı, ülkemizin doğusunda İran'a sınır illerimizden biridir. Ağrı İlinin doğusunda İran, kuzeyinde Iğdır ve Kars, batısında Erzurum ve Muş, güneyinde ise Bitlis ve Van illeri yer almaktadır (Türkiye Kılavuzu 1946: 75). Ağrı-İran arasındaki sınır uzunluğu 75 kilometredir ve Gürbulak Gümrük kapısı bu sınır üzerindedir. İl adını sınırları içinde bulunan Ağrı dağından almıştır (Ağrı İl Yıllığı 1973: 25). Ağrı ili genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafik karakterlerini taşımaktadır. Ülkenin en yüksek volkanik kütleleri (Ağrı, Süphan, Tendürek, Köseadağ). Ağrı'daki sıradağlar üzerinde veya yakınındadır. Ağrı, iklim bakımından Türkiye'nin karasal ve en sert iklimli bölümüne girmektedir. Arazinin yüksek ve denizlerden uzak olması dolayısı ile şiddetli bir karasal iklimi hüküm sürmektedir. Ağrı'da kış mevsimi çok soğuk ve kar yağışlı, yaz mevsimi ise sıcak ve kuru geçmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında il merkezi Bayazıt olup, Diyadin, Iğdır, Karaköse, Toprakkale (Eleşkirt) ve Tutak (Antâb) kazalarından oluşmaktaydı. Bu dönemde toplam 754 köyü bulunan ilin toplam nüfusu 89.000 idi. 1927 yılına gelindiğinde Bayazıt ili, ilçelere oldukça uzak olması, alt yapı ve ulaşımının yetersiz olmasından dolayı, ilçeye dönüştürülmüştür (Alpaslan 1998:16).¹ 1876 yılına kadar köy olan Karaköse ilçesi ise, 1927 yılında Ağrı il merkezi yapılmıştır (Halaçoğlu 1988:480; Ağrı İl Yıllığı 1973:36). Ekonomik açıdan Ağrı'nın en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Doğu Anadolu'daki iller kapsamında Ağrı'nın kalkındırılması için yapılan çalışmalar, coğrafi, iktisadî ve sosyal sebepler ile asayiş sorunları nedeniyle istenilen seviyede gerçekleşmemiştir. (Kopar 2009: 141-143). Demokrat Parti (DP), 1950 yılı ortalarında iktidara geldiği zaman çeşitli sebeplerden geri kalmış doğu illerinin ki- bunların başında Ağrı ili gelmektedir-iktisadi ve kültürel kalkınması konusunda gerekli fedakârlıkların yapılacağını vaat etmiştir. Genel anlamda 1950-1960 döneminin temel öğelerinden biri de yol, su ve enerji gibi altyapı yatırımlarına hız verilmesidir (Çavdar 2003:386). 1950'li yılların başında ABD'nin artan askeri ve ekonomik yardımları, 1950 ve 1951 yıllarında hasadın iyi olması, önceki dönemden biriken altın ve döviz yedeklerinin kullanılması gibi faktörler bir araya gelince 1950-1954 yıllarında hızlı bir ekonomik gelişme yaşanmış; ancak ileriki yıllarda bu temponun sürdürülmeye çalışılması, ekonomiyi ve DP iktidarını birtakım zorluklarla

¹ "Bayazıt" ilçesinin adı 1934 yılında "Doğubayazıt" olarak değiştirilmiştir.

karşı karşıya bırakmıştır (Aşgın 2000:42). Bu doğrultuda Ağrı gerek Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde gerekse de DP döneminde Doğu Anadolu bölgesi içinde ülke ortalamasının altında bir sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyinde kalmıştır (Aşgın 2000:105).

1. Demokrat Parti (Dp) İktidarı Döneminde Ağrı'yı Kalkındırma Çalışmaları

1950'de iktidar gelen Demokrat Parti (DP), çeşitli sebeplerden geri kalmış doğu illerinin iktisadi ve kültürel kalkınması konusunda gerekli fedakârlıkların yapılacağını teminatını vermişti. DP döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köye ve köylüye yönelik politikalar kapsamında yol, su, elektrik, zirai teknik yardım (zirai mücadele, kimyevi gübre vb.), topraksız köylüye toprak verilmesi, yeni toprakların tarıma açılması gibi çalışmalara ağırlık verildiği görülmektedir (Kili 1981:230-232; Çavdar 2003:265).² DP iktidarı döneminde öncelikli olarak Ağrı'nın içme suyu sorununu çözmek ve elektrik tesislerinin kurulmasını sağlamak amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. 1952 yılının Haziran ayında Merkez, Doğubayazıt, Diyadin, Eleşkirt ve Patnos ilçelerine bağlı 48 köyün içme suyunun karşılanması planlanmıştır (Ağrıdağ: 20 Haziran 1952).³ Bu kapsamda Ağrı ilinde 20 Aralık 1952 tarihinde içme suyu şebekesinin, 3 Aralık 1952 tarihinde ise hidroelektrik santralinin açılışı yapılmıştır (Ağrıdağ: 11 Aralık 1952; Yayla: 2 Ocak 1953).⁴ 1950'den 1954'e kadar olan süreçte şehrin elektrik şebekesi büyük oranda tamamlanmıştır. DP Hükümeti, Doğu vilayetlerinin en kısa zamanda iktisaden kalkınmasını sağlamak amacıyla, önemli bir etken olarak gördüğü yol meselesi üzerinde de durmuş ve bütçe imkânları ölçüsünde buradaki yolların yılın her ayında geçit verebilecek nitelikte yapılması esasını kabul etmiştir (Kardaş, 2015: 515). Ağrı'daki yükselişini bölgeye yapılan yatırım ve hizmetlere bağlayan DP döneminde Ağrı'da tarım ve alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1950 yılına kadar Ağrı'da ziraî faaliyetler ilkel araçlarla ve geleneksel yöntemlerle sürdürülürken, bu durum

² İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin yaşandığı 1940'lı yıllarda, savaş şartlarının da etkisiyle tarımsal ürün fiyatları sürekli yükselme eğilimi göstermiştir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde 11 Haziran 1945 tarihinde halk arasında "*Toprak Reformu*" olarak bilinen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartılarak toprak dağılımındaki adaletsizlikler giderilmek istenmiş ise de bu kanun başta Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu gibi büyük toprak sahiplerinin itirazları sonucunda bütünüyle ne uygulanabilmiş, ne de toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, küçük çiftçiye tam anlamıyla büyük toprakların dağıtımını sağlayamamışsa da, önemli siyasi sonuçlar doğurmuştur. Öyle ki, Adnan Menderes, Emin Sazak gibi büyük toprak sahipleri Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nden ayrılarak, yönetimin diğer muhalifleriyle birlikte, Demokrat Parti'nin kuruluşuna öncülük etmişlerdir. 1945 yılının Haziran ayında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan iktidar partisi olan CHP'nin Meclis Grubuna bir önerge vererek, Türk siyasî tarihinde "Dörtlü Tahrir" olarak bilinen hareketi başlatmışlardır. Ardından bu muhalif kadro, CHP'den ayrılarak 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP)'yi kurmuştur. Diğer yandan tarımın modern alet ve makinelerle yapılmasını sağlamak adına en büyük hamle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlacı bir politika izleyen Sovyetlere karşı ABD'nin Türkiye'yi Marshall Planı içine dahil etmesiyle gerçekleşmiştir. 1948 yılında ABD tarafından 1953 yılına kadar devam edecek olan Marshall Yardımının başlatılmasının Türkiye'ye sağladığı ekonomik kazanımlardan en önemlisi tarımda makineleşme sürecinin hızlanması, buna paralel olarak da ekim alanlarında meydana gelen olağanüstü genişlemedir.

³ "40.000 Liranın tahsisi yapıldı. 48 Köyün içme suyu ihtiyacı karşılanıyor".

⁴ "Karaköse içme suyu ve elektriğe kavuştu" ; "Çok şükür şehrimiz elektriğe kavuştu".

1950'li yıllarda büyük bir değişim göstermiştir.⁵ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde halka arazi dağıtımı yapılmıştır (Pinar 2013: 192-193). Eğitim faaliyetleri kapsamında ise 1951 yılında ilde bir ortaokul açılırken, 1953 yılında dönemin Devlet Bakanı ve Ağrı milletvekili Celal Yardımcı'nın girişimleriyle ilde lise kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. 12 Eylül 1953 tarihinde Ağrı havalimanı hizmete girmiştir (Ayın Tarihi, 12 Eylül 1953: 29).⁶ Ağrı havalimanının hizmete girmesinden kısa bir süre sonra 30 Eylül 1953'de kazalardan gelen heyetlerin de iştirakiyle Ağrı merkezde bir açık hava toplantısı icra edilmiştir. Ağrı milletvekili Kasım Küfrevi'nin konuşmasından sonra söz alan Celal Yardımcı, hükümet icraatını belirten uzun bir konuşma yapmıştır. Yardımcı, konuşmasında DP'nin üç yıllık iktidarı süresince Ağrı'ya yapılan hizmetleri şöyle sıralamıştır:

"İçinde bulunduğunuz şehre bir bakınız. Elektriğe kavuştunuz, telefonunuz geldi, telsiziniz işliyor, hava meydanınız açıldı ve sizi yurdumuzun her tarafına bağladı. Hususi hastaneye devlet elini uzattı, umumi bütçeye aldı, içme suyunuz geldi, ziraî krediler arttı. Sıddıkiye Camii'ne yardım edildi. İkmal olundu. Doğubayazıt için yeni bir mabedin inşasına karar verildi. Tutarak ve Patnos camilerinin hemen tamirine geçilecektir. Yollarınıza 403 bin lira, okullarınıza 273 bin lira, sularınıza 289 bin lira para gönderildi. Toprak İskân Umum Müdürlüğü ilk defa olarak vilayetinize toprak komisyonu göndermek imkânını sağladı. Eski iktidar zamanında 5.5 senede ancak tevzi edilebilen 751 bin dönüm araziye karşılık yeni iktidar 1951'de bir milyon iki yüz otuz bir bin küsur ve 1952'de bir milyon yedi yüz yetmiş üç bin küsur dönüm toprağı vatandaşa dağıtmak suretiyle vazifesini ifada büyük başarı gösterdi". (Ayın Tarihi, 30 Eylül 1953:75-80)⁷

Celal Yardımcı'nın bu konuşması iki yılı aşkın kısa bir dönemde DP iktidarı döneminde Ağrı'yı yapılan hizmetleri gösterme noktasında önem arz etmektedir. DP'nin üçüncü döneminde Ağrı milletvekilliği görevinde bulunan Şeref Saraçoğlu* ise Yayla gazetesinde *"Dünkü Şark ve Karanlık Mazi"* başlıklı 26 Eylül 1953 tarihli köşe yazısında, *"DP'nin Doğu'ya üvey evlat muamelesi yapmadığını hastane, yol ve ziraat işlerini ele aldığını, 1950 Seçimleriyle kötü zihniyetin yıkıldığını,"* belirtmektedir (Yayla: 26 Eylül 1953).⁸

2. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı Ziyareti Öncesinde Bölgeye Yapılan Ziyaretler

Cumhuriyet'in ilanından 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin iktidarda kaldığı tek parti döneminde Ağrı vilayetine sadece Başbakan nezdinde bir

⁵ Ağrı'nın genel ihtiyaçları ve kalkınma imkânları başlığı altında Ağrı Valiliği tarafından Başbakanlığa sunulan 20 Ekim 1950 tarihli rapor. Bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030-10- 66-438-4.

⁶ İnşaatı tamamlanan Ağrı hava alanı 12 Eylül 1953 tarihinde açılmıştır. *"Devlet Havayolları Umum Müdürlüğü gittikçe artan ihtiyacı ve talebi karşılamak üzere yurdun muhtelif bölgelerinde yeni hava alanları inşa ve yeni hava seferleri ihdas etmek yolundaki çalışmalarına hızla devam etmektedir. Bu kapsamda bugün yapılan parlak bir törenle işletmeye açılan Ağrı hava alanı mevcutlara ilave edilmiş bulunmaktadır".*

⁷ "Devlet Vekili Celal Yardımcı'nın Karaköse'deki Nutku".

* 1952-1960 yılları arası Demokrat Parti'nin bir nevi Ağrı yayın organı olarak çalışan Yayla gazetesinin sahibi ve başyazarı Şeref Saraçoğlu, 1955 yılı seçimleri sonrası Ağrı Belediye Başkan Yardımcılığı ve 1956 yılında Ağrı Belediye Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1957 seçimlerini takiben de Demokrat Parti Ağrı Milletvekili olarak seçilmiştir. Bkz. BCA, 030-11-1-0-262-517.

⁸ *"Dünkü Şark ve Karanlık Mazi"*.

resmî ziyaret yapılmıştır. Ağrı'ya Başbakan İsmet İnönü'nün 1935 yılında çıktığı Doğu Anadolu seyahati kapsamında 8 Temmuz 1935'te bir resmî ziyaret gerçekleştirilmiştir. 1923-1950 yılları arasında tek parti döneminde Ağrı vilayetine Cumhurbaşkanı nezdinde bir ziyaret yapılmadığı görülmektedir. Demokrat Parti döneminde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Doğu Anadolu bölgesine ilk resmi ziyaretini 2-5 Ekim 1952 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret kapsamında Tunceli, Elazığ, Kars ve Ardahan illerinde incelemelerde bulunulmuş, bölge halkı ile bir araya gelinmiştir (Ağrıdağ: 3 Ekim 1952). Bu ziyaretin ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 22 Aralık 1954 tarihinde Erzurum'a bir resmî ziyaret gerçekleştirmiş, bu kapsamda Erzurum/Dumlu'daki piyade tümenini teftiş etmiştir (Demokrat Ağrı: 24 Aralık 1954).⁹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Erzurum ziyaretinin ertesi günü 23 Aralık 1954'te Ağrı yerel basından Demokrat Ağrı gazetesinde çıkan "Ağrı Niçin Ziyaret Edilmiyor?" başlıklı köşe yazısı manidardır (Demokrat Ağrı: 23 Aralık 1954).¹⁰ Bu yazıdaki temel düşünce; tarihin hiçbir döneminde Ağrı'nın devlet başkanları tarafından ziyaret edilmediği yönündedir. Yine aynı yazıda Ağrı halkını en fazla üzen hususun ise devlet büyüklerinin Erzurum'a kadar gelip de, Ağrı'yı ziyaret etmeden gitmeleri olduğu öne sürülmektedir (Demokrat Ağrı: 23 Aralık 1954).¹¹ Cumhurbaşkanı

⁹ "Reisi Cumhurbaşkanımız Celal Bayar beraberinde Erzurum mebusları Erzurum valisi, 3.Ordu Komutanı Korgeneral Nurettin Aknoz, Kolordu Komutanı, başyaverleri ve baş doktorları ile Erzurum gazetecileri olduğu hâlde Erzurum-Dumlu'daki tümeni teftiş etmiştir. Bayar, tümen komutanı ve subaylar tarafından merasimle karşılanmış ve 21 pare topla selamlanmıştır. Bayar, bundan sonra köşk köyündeki piyade birliğini teftiş etmiş, ilgililerden izahat almış tümen komutanı ve subaylara tebrik ve teşekkürlerini bildirmiştir. Öğleden sonra tetkiklerine devam eden Bayar, Dumlu'dan ayrılışında 21 pare topla uğurlanmıştır. Reisicumhur saat 17.00'de Erzurum'a dönmüştür."

¹⁰ Yazarının isminin yer almadığı "Ağrı Niçin Ziyaret Edilmiyor?" başlıklı köşe yazısı dikkat çekicidir: "Tarihin hiçbir devrinde Ağrı, devlet başkanlarının ziyaretine sahne olma şerefini, her nedense taşıyamamıştır. Hele geçmiş devrelerin coğrafi ve idari ve hatta en mühimi siyasi durumları bir mazeret teşkil edebilir. Fakat, Cumhuriyet İdaresi için böyle bir mazeret ileri sürmek hatalı olur. Evet, Cumhuriyet devrinde üç reisicumhuru geçiren Türkiye'nin hemen hemen ekser vilayetleri devlet başkanlarını görme şerefine nail oldukları hâlde Karakösemiz bu şereften mahrum kalmıştır. Evet şu ciheti de kabul ediyoruz. Bazı bizim gibi uğranılamayan vilayetlerde vardır. Fakat onların durumu bizim kadar bu ziyaretlerin yapılmasına müsait değildir. Çünkü yapılan ziyaretlerin çoğunluğu Erzurum-Kars kadar uzanıyor da geriye kalan 100 kilometre kat edilmiyor. Van'a geliniyor, yine Karaköse'ye uzaktan bakılıyor. Halbuki, tarihin her devresinde en çok yıpranan bu bölgeyi bu kadar gözden irak tutmak insanın içini burkar. Hele bir Ağrılı olup ta bu işi acı acı düşünmemek elde değildir. Ama elden ne gelir. Şu ciheti devlet başkanları da çok iyi bilirler ki, asırlarca, hatta kurulduğundan itibaren serhat müdafî bulunan Ağrı, bütün fedakârlık ve feragâtına karşılık devlet babasından tek bir şey istememiştir. Sanki yaptığının karşılığını istemekten utanan saf bir mektepli gibi başını eğmiş, hep yukarıdan gelenleri dinlemiş yalnız ve yalnız okşanmayı istemiştir. Geçmiş iktidarın en ağır darbelerini yiyen ve çeken bu belde, en ağır baskılar ve tazyiklerle bağlı bulunurken atmosferleri sıfır altına düşüren bir çoğunlukla geçmiş iktidarı yerle yeksan etmiş, demokrasi kalesine ilk bayrağı Ağrı çekmiştir. Bu bayrak çekiş iki seçimde akıllar durduracak vaziyetler ihdas etti. Evet bunu yalnız barış ve vazife bilerek yapmış, karşılığını görmek için bu zahmete katlanmamıştı. Fakat bu hakkı istememek onun bir büyüğünü hem de kendisinin seçtiği bir büyüğü görmek şerefinden mahrum etmek demek değildir. Devlet başkanını bu nazik zamanda sorularımızla meşgul etmek ve fiziki ziyaretler tertip ettirmek istemeyiz. Fakat Erzurum'a kadar gelen Sayın Devlet Başkanı Bayar'ın Ağrı'yı görmeden geçmesine de milletçe hiç razı olamayız. Buna, ister biz ve isterse Devlet Başkanı razı olsun her iki tarafın rızası da haklı sorulara yol açar. Evet herkeste sorar. Devlet Başkanları Ağrı'ya niçin gelmiyor."

¹¹ "Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Erzurum'da Coşkun Tezahüratla Karşılandı. Reisicumhur Celal Bayar dün beraberinde Erzurum mebusları, başyaveri ve bazı zevat olduğu halde saat 15.40'da

Celal Bayar'ın bölgeye bir sonraki ziyareti 28 Eylül-3 Ekim 1956 tarihleri arasında Erzurum, Erzincan, Elazığ ve Malatya şeker fabrikalarının açılış töreni münasebetiyle gerçekleşmiştir (Aydın Tarihi, Ekim 1956:62). Bu seyahat kapsamında 30 Eylül 1956 tarihinde Erzurum Şeker Fabrikası, Reisicumhur Celal Bayar ile Başvekil Adnan Menderes'in de hazır bulundukları coşkulu bir törenle hizmete girmiştir.¹² Erzurum'dan gelen resmi ve hususi teşekküller mensupları, partiler, dernekler, spor kulüpleri, muhtelif esnaf cemiyetleri temsilcileriyle Kars, Ağrı, Gümüşhane, Muş ve Van'dan gelen birçok heyet de Erzurum şeker fabrikasının açılış töreninde hazır bulunmuştur. Bu yeni fabrika için pancar yetiştiren bölgeler adına da Erzurum'un merkez kazası ile Ağrı, Bayburt, Pasinler, Eleşkirt ve Aşkale pancar ekicilerinden kalabalık gruplar temsili olarak tören yerinde toplanmışlardır (Aydın Tarihi, Eylül 1956: 62). Bu ziyaret esnasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın beraberinde Başbakan Adnan Menderes ile kısa süre içerisinde Ağrı'yı ziyaret edecekleri bildirilmiştir. Bu haber, Ağrı halkında büyük sevinç ile karşılanırsa da kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanının programının yoğunluğundan dolayı şehre yapacağı ziyaret iptal edilmiştir. Ağrı yerel basınından Karaköse gazetesi bu durumu şu şekilde haber yapmıştır:

"Patnos kazamıza kadar gelip, Karaköse (Ağrı)'ye uğramayan Celal Bayar'a, DP İl Başkanı İsa Eraslan telgraf çekerek, Karaköselilerin kendilerini muhakkak görmek istediklerini bildirmiş ise de; hususi kalem müdürlüğünün telgrafında; vaki davetinizden memnun kalan Reisicumhur, seyahat programının uygun olmaması sebebiyle bu defa Karaköse'ye gelmeyeceklerdir," (Karaköse: 5 Ekim 1956).

Bölgeye yapılan bir sonraki ziyaret, Erzurum'da açılması planlanan Atatürk Üniversitesi'nin temel atma töreni münasebetiyle 1957 yılının Temmuz ayında gerçekleşmiştir (BCA 30-1-0-0-2-16-3). 26 Temmuz 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in katılımlarıyla Erzurum'da icra edilen Atatürk Üniversitesi'nin temel atma törenine Ağrı'dan da bir heyet katılmıştır. Dönemin Ağrı Valisi Ali Akseven'in başkanlığındaki heyete, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in 24 Ağustos 1957'de Ağrı'ya bir ziyarette bulunacağı bildirilmiştir. Bu bilgi, Ağrı yerel basınından Şark Ekspres gazetesine şu şekilde yansımıştır:

"Reisicumhur ve Başvekilimiz Atatürk Üniversitesi'nin temel atma töreni münasebetiyle Erzurum'a teşrif etmişlerdir. Reisicumhurumuzun şehrimize gelmesi bekleniyor. Bir aydan beri şehrimize geleceği haberleri dolaşan Reisicumhurumuz Celal Bayar'ın Erzurum'da Atatürk Üniversitesinin temel atma törenini müteakip Karaköse'yi ziyaret edeceği beklenmektedir," (Şark Ekspres, 27 Temmuz 1957).

Ancak Ağrı'ya yapılması öngörülen bu ziyaret de Sayın Cumhurbaşkanının programlarının müsait olmamasından dolayı gerçekleşmemiştir. Bölgeye 17 Kasım 1958 tarihinde Atatürk Üniversitesi'nin açılış töreni münasebetiyle yeni bir ziyarette bulunulmuştur. Bahse konu açılış törenine Ağrı'dan da Vali ve Belediye Başkanı'nın başkanlığında bir heyet katılmıştır. Bu heyet de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ve

Erzurum'a muvasalat etmişlerdir. Bayar, ağır bakım tamir fabrikası ve erkek sanayi enstitüsünü ziyaret etmiş, ilgililerden izahat almıştır. "

¹² Her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgelerinde Başbakan Adnan Menderes'in 1956 yılının Temmuz ayı başında Doğu Anadolu bölgesine yapacağı ziyarete ilişkin seyahat programı yer alsada bu ziyarete ilişkin net bir bilgiye rastlanmamıştır. Şayet Başbakan Adnan Menderes'in 8 Temmuz 1956 tarihinde planlanan Ağrı ziyareti gerçekleşmiş olsaydı bu hususun mutlaka yerel basına yansımış olacağı değerlendirilmektedir. Bkz. BCA 30-1-0-0-2-15-3 [Başbakan Adnan Menderes'in Erzurum, Erzincan, Ağrı ve Kars seyahati ile ilgili program 6.07.1956].

Başbakan Adnan Menderes'i Ağrı'ya davet etmiştir" (Şark Ekspres: 17 Kasım 1958). Atatürk Üniversitesi'nin açılış töreni Ağrı yerel basınında şöyle yer almıştır:

"Milletvekilimiz Celal Yardımcı ve Şeref Saraçoğlu ile beraber Celal Bayar ve Adnan Menderes Ağrı'ya şeref vereceklerdir. Aldığım malumata göre Şark Üniversitesi'nin ilk eğitim yılının açılış merasiminde bulunmak üzere Erzurum'a gelen Devlet Reisi Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes, Maarif Vekili ve milletvekilimiz Celal Yardımcı Ağrı'yı ziyaret edeceklerdir," (Demokrat Ağrı: 17 Kasım 1958).

Ağrı halkının yoğun beklentisine rağmen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı'ya bu ziyareti de gerçekleşmemiştir. Şu hususu da belirtmekte fayda mütalaa edilmektedir ki, bu süreç esnasında her ne kadar devlet büyükleri Cumhurbaşkanı ve Başbakan nezdinde programının yoğunluğundan dolayı Ağrı'ya bir ziyaret gerçekleştirememiş olsalar da hükûmeti temsilen DP'nin Ağrı milletvekili ve Devlet Bakanı Celal Yardımcı birçok kez seçim çalışmaları ve yahut bölgenin ihtiyaçlarını tespit amacıyla Ağrı'da bulunmuşlardır. Yine DP hükûmetinden Milli Savunma Vekili Ethem Menderes de 22 Temmuz 1955'te bir takım tetkiklerde bulunmak üzere Ağrı'yı ziyaret etmiştir (Demokrat Ağrı: 23 Temmuz 1955).¹³

3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı Ziyareti (26-27 Ağustos 1959)

3.1. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı Ziyareti Öncesi Yapılan Hazırlıklar ve Ziyaret Programı

Demokrat Parti (DP) iktidarı süresince Ağrı halkının beklediği ziyaretin 1959 yılının Ağustos ayında gerçekleşmesi mümkün olmuştur. Şöyle ki, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Malazgirt Muharebesi'nin 888.yıldönümü kutlama törenine iştiraki münasebetiyle 26 Ağustos 1959 tarihinde Malazgirt'e gerçekleştirdiği seyahat programı kapsamında Ağrı'yı da ziyaret etmesi planlanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve heyetinin 26 Ağustos 1959'da Ağrı'ya ziyarette bulunacağını bildirilmesi üzerine Ağrı mülki ve idari yönetimi tarafından günler öncesinden hazırlıklar başlatılmıştır (Karaköse:17 Ağustos 1959). Dönemin Ağrı Valisi Hakkı Baykal'ın başkanlığında teşkil edilmiş olan geçici karşılama komitesi gerekli tüm husus ve hazırlıklarla yakından ilgilenmiştir. Aynı zamanda Ağrı Demokrat Parti teşkilatı da Nimet Sümer'in başkanlığında toplanarak yapılacak çalışmalarla ilgili görüş alışverişinde bulunmuştur. Dönemin sınırlı sayıdaki yerel basınından törenle ilgili yapılan hazırlıkların teferruatına ulaşılabilmektedir.¹⁴ Buna göre; resmi ve özel bütün bina ve dükkânlar bayraklarla süslenecek, bu husus belediye ve Emniyet Müdürlüğünce takip edilecekti. Ziyaret akşamı saat 20.00'da tümen gazinosunda bir ziyafet verileceği, ziyafette bulunacaklara davetiye gönderileceği belirtilmektedir. Ayrıca ziyafet yemeğinin de özel olarak Ağrı merkezinde bulunan Saray lokantasında hazırlanacağı bilgisi mevcuttur (Demokrat

¹³ "Bir haftadan beri güney illerimizde tetkiklerde bulunan Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes dün Van'dan ayrılarak hususi bir uçakla saat 9.15'de şehrimize gelmişlerdir. Askeri teftiş ve diğer tetkiklerde bulunmuştur".

¹⁴ Ağrı'da basın etkinlikleri esas itibariyle 1960'dan sonra başlamıştır. Yayla gazetesi, 1952-1960 yılları arası Demokrat Parti'nin bir nevi Ağrı yayın organı olarak çalışmıştır. Yayla gazetesinin yanı sıra 1954 yılında Celal Başer, Demokrat Ağrı gazetesini ve bunu takiben Bedri Münir Şefkatli de Karaköse gazetelerini çıkarmıştır. Yine bu süreçte Şark Ekspres gazetesi de yayın hayatına devam etmiştir. Bu yerel basın organları, okur çevresi az, küçük tirajlı yerel yayın organları mahiyetindedir. Bkz. (Yurt Ansiklopedisi 1981:400).

Ağrı: 21 Ağustos 1959). Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı'ya teşriflerine yönelik nihai program 24 Ağustos 1959 tarihli Karaköse gazetesinde manşetten haber olarak aşağıda verildiği şekilde yer almıştır:

“1. Aziz Cumhurbaşkanımız, Başvekilimiz refakatlerinde Milli Müdafaa, Nafia ve İmar İskân Vekilleri olduğu hâlde 26 Ağustos 1959 Çarşamba günü saat (12) de uçakla vilayetimize şeref vereceklerdir. Merasimle uçak alanında karşılanacak olan sayın misafirimiz, karayolu ile doğruca Malazgirt'e gidecekler, orada yapılacak merasimi müteakip geceyi geçirmek üzere aynı yoldan Karaköse'ye avdet buyuracaklardır. Muhterem misafirlerimiz 27/8/1959 Perşembe günü saat (9)'da aynı merasimle uçak alanından uğurlanacaklardır.

2. 26 Ağustos 1959 Çarşamba sabahından itibaren resmi ve hususi bütün bina ve dükkânlar bayraklarla süslenecek, bu husus Belediye ve Emniyet Müdürlüğünce takip ve kontrol altında bulundurulacaktır. 26 Ağustos sabahından misafirlerimizin Ağrı'dan ayrılacakları saate kadar Belediyece temin edilecek davul ve zurnalar Belediyece gösterilecek mahallerde devamlı olarak davul ve zurna çalmak suretiyle bugünün neşeli geçmesini sağlayacaklardır.

3. Sayın misafirlerimiz şerefine 26 Ağustos 1959 günü saat 20.00'da Tümen gazinosunda bir ziyafet verilecektir. Ziyafette bulunacaklara davetiye gönderilecektir.

4. Karşılama

a. Misafirlerimiz uçak alanında merasimle karşılanacaktır. Uçakların alana inmelerini müteakip, Vali yanında Ordu Kumandanı ve Garnizon Kumandanı olduğu hâlde misafirlerimiz uçakta karşılayacaklar ve Birinci Süvari Tümeni Komutanlığınca hazırlanan program ve tertibe göre de merasime başlanmış olunacaktır.

b. Uçak alanına ancak protokole dahil olanlar alınacak diğer karşılayıcılar alan dışında tutulacaktır. Bu husus Tümen ve Emniyetle müştereken sağlanacaktır. Uçak iç alanında yer alanlar diziliş sırası ile ;

- Mebuslar ve civar vilayetlerden gelen valiler*
- Protokole dahil askeri erkan*
- Üniversite profesörleri,*
- Misafir Umum Müdürler Erkanı*
- Adliye mensupları,*
- Vekaletler sırası ile Daire Müdürleri,*
- Vilayet Umumi Meclis Üyeleri,*
- Vilayet ve kaza Belediye reisleri ,*
- İktisadi devlet teşekkülleri müessese müdürleri,*
- Siyasi partiler idare heyetleri,*
- Ticaret Odası idare heyeti üyeleri, ve dernek başkanları,*

c. Alandaki merasimin sona ermesi ile alanın batı köşesinde numaralanmış ve sıralanmış bulunan vasıtalar protokol subayının elindeki cetvel sıralamasına göre misafirlerin emirlerine tahsis edilecektir.

d. Misafirlerimiz bagajlarını ikamet edecekleri yere götürmek üzere Teknik Ziraat Müdürlüğü ve 66 Toprak komisyonuna ait iki pikap tahsis olunmuştur. Misafirlerin alanı terk etmelerinden sonra, Tahrirat Kâtibi İzzettin Gülle ve Emniyet Müdürlüğü tarafından verilecek iki memur bu işlerle meşgul olacaklar ve misafirlerimiz bagajlarını ikamet edecekleri yerlere sevk edeceklerdir.

5.Halka hitap etmek arzusu gösterilmesi ihtimaline karşılık bu emrin derhal yerine getirilebilmesini sağlamak üzere Tümençe seyyar sesli yayın cihazı kafileye dahil edilecektir.

6.Belediye önünde, çarşıda ve eczane sırasında ve Van köprüsü başlangıcında Belediyece birer tak yaptırılacaktır.

7.Uğurlama. Misafirlerimiz 27/8/1959 Perşembe günü sabah saat 9.00'da vilayetimizden ayrılacaklardır. Gelişlerinde olduğu gibi ayrılışlarında da aynı tertip ve düzen dahilinde merasimle uğurlanacaktır (Karaköse: 24 Ağustos 1959).

3.2. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı Ziyareti Öncesinin Ağrı Yerel Basınındaki Yankıları

Cumhurbaşkanı nezdinde dolaylı da olsa Ağrı'ya ilk defa düzenlenecek olan bu kısa ziyaret, Ağrı halkını son derece memnun etmiştir. Ağrı'ya gerçekleştirilmesi planlanan bu ziyaret Ağrı yerel basınından Karaköse gazetesinin 24 Ağustos 1959 tarihli sayısına manşet haber olarak şu şekilde yansımıştır:

"Bayar ve Menderes şehrimize geleceklendir.

Bu ziyaret her ne kadar Anadolu'nun dolayısıyla Avrupa'nın kapısını Türklere açan Malazgirt Meydan Zaferi'nin 888.yıldönümü münasebetiyle olsa da Ağrı halkı bundan büyük bir şeref ve gurur duymuştur. Bu ziyaret ilk olarak bir devlet başkanının Ağrı'ya gelmesi noktasında çok önemlidir. Ağrı'ya ilk gelen Devlet Reisi Celal Bayar'dır. Yine bu büyük misafirin yanında Başvekil Adnan Menderes'in bulunması da ayrı bir sevinç konusudur. Bu iki büyük misafirin aynı zamanda yan yana Ağrı'da bulunması artık kara yazımızın silineceğine, Ağrı'nın dinmez sanılan ağrısının dineceğine delalet eder kanısındayız. Ağrının birçok sıkıntısı vardır ve maalesef bunu hiçbir zaman dile getirememiştir. İşte bugün ilk defa büyüklerimizle yan yana ve yüz yüze bulunacağız. Bunun için bir heyet tespit edilmiştir. Ağrılılar bu heyetten listelerine eğer listelerinde yok ise şu 10 hususu eklemelerini talep etmektedirler. 66 vilayet içinde Ağrı vardır denilsin istiyoruz artık.." (Karaköse: 24 Ağustos 1959).

Demokrat Ağrı gazetesinin 26 Ağustos 1959 tarihli sayısında ise Ağrı halkının Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'ten gerçekleştirilmesini istedikleri taleplerine şu şekilde yer verilmiştir:

"Teşrifleriyle şehrimize şeref kazandıran Bayar ve Menderes, bütün Ağrı sizlere hoş geldiniz der! Uçaktan indiniz. Hava meydanından görünen yer altı evlerinin Nuh devri ve ihmallerin derecesini gösteren acı bir tablo olduğunu müşahade ettiniz. Şehri terk ettiğinizde ve Malazgirt'ten dönüşünüzde gördüğünüz ikinci tablo da birinci tablodan hiç de geri kalmayan içler acısıdır. Sayın devlet büyüklerimiz Ağrı ihmal edilmiştir. Hem de böyle bir ihmalin affı dahi insanı muzdarip eder. Çok şey istemiyoruz. Yalnız katmerleşen senelerin artık son bulmasını ve 66 vilayet içinde Ağrı'da vardır hissini uyandıracak aşağıdaki on maddenin yerine getirilmesi için yüksek ve kat'i emirlerinizi bekliyoruz.

İsteklerimiz şöyledir:

1.Yün Yapağı Fabrikası [İşsizlik son haddindedir. Ağrı'da sert hava koşullarından dolayı 12 ayın ancak üç ayı çalışma imkânı vardır.]

2. Tren Yolu, [DP'nin Ağrı'da iktidara gelmesinde en büyük etken tren yolu inşasının sözüdür Horasan-Ağrı arası 85 km. dir] (Demokrat Ağrı: 25 Ocak 1957).¹⁵

¹⁵ "Umumi Bütçe ayında Birinci İstek Demiryolu

Türkiye'de Ağrı kadar demiryoluna ihtiyaç hissettiren bir memleket belki de tasavvur edilemez. Demokrat iktidarının ilk günlerinde bu isteğimizi yapmış, gerekli nedenlerini de ileri sürmüştük. Hatta Sayın Celal Yardımcı tarafından bu hususta bir takrir verilmişti. Takrir

3. Lisemiz vardır, ancak binası mevcut değildir [seneler önce kurulan lise, ortaokula dahi yetmeyecek binada eğitime devam etmektedir.]

4. 5 ilkokul, 2 okulda eğitim görmektedir. [Ağrı'nın beş ilkokula ihtiyacı olduğu ve 1000'in üzerinde eğitim çağında ilkokul talebesi dışarıda bulunduğu hâlde iki okul binası vardır.]

5. Telefon hattının bakır telle tahvilini istiyoruz. [PTT Başmüdürlüğünde yapılan bakır hat projesi tasdik edilmiştir. Yalnız ithal malından bakır telin tahsisi lazımdır.]

6. Kız Sanat Enstitüsü binasını istiyoruz. [Arsası alınmış, tapuya bağlanmış.]

7. Öğretmen Okulu istiyoruz. (Arsa parası ayrılmıştır.)

8. Kağızman-Van Yolu'nun açılması hususu. (Dükkân kiralari son haddindedir. Bu caddeye halk tarafından milyonlar yatırılmıştır. Karayolları projesinde yer almamıştır.)

9. Kereste reviri istiyoruz. [Kereste yüzünden halk tarafından inşaat yapılamamaktadır.] (Yayla: 5 Eylül 1953).¹⁶

10. Dede maksut içme suyunun şehre getirilmesi talebi. [İçme suyumuz günde üç müsavi zamanda ve en fazla birer saat akmaktadır.]

Bu haberlerden anlaşıldığı üzere Ağrı halkı, sorunlarına çözüm bulunması ve vilayetin geri kalmışlığının boyutunun devlet büyüklerince yerinde görülmesi noktasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı ziyaretini son derece önemsemiştir. Yine yerel basından anlaşıldığı üzere Ağrı halkı daha önce bir takım vesilelerle dile getirmiş oldukları, ancak hâlâ çözülmemiş olan sorunlarını bu kez daha yakinen ifade etme fırsatını bulacaklardı. Aynı zamanda Ağrı'nın geri kalmışlığının devletin en yüksek makamları tarafından yerinde görülmesi düşüncesi de bu ziyaretin son derece önemsenmesinde etkin olmuştur (Karaköse:26 Ağustos 1959).¹⁷

düştü. Ağrı bizim kadar onlarındır da. Horasan hattının Karaköse'ye ulaştırılmasını istiyoruz. Bu sarih hakkımızdır."

¹⁶ Kereste revirine dair isteğin ilk olarak 1953 yılında gündeme getirildiği görülmektedir:

"Hükümetimizin şehrimizde bir kereste reviri açılması hususunda göstereceği gayretten asla şüphe etmiyoruz. Karaköse inşaat ve imar sahasında senelerden beri devam eden bir bakımsızlık yüzünden geri kalmış bulunuyor. İnşaat ve imar sahasında Karaköse'nin gelişmesini sağlamak hususunda en mühim malzeme muhakkak kerestedir. Bunu da halkımızın temini cidden mühim bir meseledir. Hükümetin bu hususta halkımıza yardımcı olacağından asla şüphe etmiyoruz. Bilhassa şehrimize geldiklerinde Tarım Bakanı Nedim Ökmen bizlere vaatte bulunmuş, Sarıkamış ormanlarından bu olmadığı takdirde Dursunbeyli ormanlarından temin edilecek keresteyi maliyet fiyatından halkın istifadesine arz edecek bir kereste reviri ihdası işinin tahakkukuna çalışacaklarını beyan etmiştir. Bizi bu vaat cidden memnun etmiştir. Şimdi ümitle arzuyla şehrimiz için devlete mal olan fiyattan kereste temin edecek bu revirin tesisini bekliyoruz. Bu sayede memleket şehircilik bakımından imar sahasında ilerleme imkânı bulacaktır. Ve diğer mühim bir dava olan kaçakçılığa da son verilmiş olacaktır," (Bedri M. Şefkatli'nin yazısı).

¹⁷ "Sayın Bayur ve Aziz Menderes

Hudut Bekçisi ve Kahramanlar Yurdu Güzel Ağrımıza hoş geldiniz. Bu anda sizleri aramızda görmenin sevinç ve heyecanı içindeyiz. 1950 yılından sonra iktidar büyüklerimiz bütün ana vatani köy köy, kasaba kasaba azim dolu bir iman ve sarsılmaz bir irade ile dolaşarak her gittikleri yerde vatandaşlarımızın sinelerine başlarını koyup onların dertlerini yakından dinledikten sonra o bölgede muhakkak ki bir eser meydana getirmekte ve birini bitirdikten sonra başka birini ele almaktadırlar, bu kısa zaman zarfında bütün Türkiye'yi hep bu niyetle

3.3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı Ziyaretinin Ağrı Yerel Basına Yansımaları

Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığındaki heyet, 26 Ağustos 1959 Çarşamba günü saat 13.20'de askerî uçakla Ağrı havalimanına inmiş, burada merasimle karşılanmalarını müteakip, kara yolu ile Muş/Malazgirt'e gitmiş ve yapılan merasim törenini müteakiben geceyi geçirmek üzere aynı yoldan Ağrı'ya dönmüşlerdir. 27 Ağustos 1959 günü öğle saatlerinde yine merasimle havaalanından uğurlanmışlardır. Başbakan Adnan Menderes'in yer almadığı Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığındaki 48 kişilik heyette Milli Müdafaa Vekili Ethem Menderes, Nafia (Bayındırlık) Vekili Tefik İleri, 9 milletvekili, 7 basın mensubu, civar vilayetlerden 12 vali, Atatürk Üniversitesi profesörleri ile komşu vilayetlerin milletvekilleri yer almıştır (Demokrat Ağrı: 25 Ağustos 1959) Ziyaret süresince davul zurna çalınması suretiyle günün neşeli geçmesi sağlanmıştır (Karaköse: 27 Ağustos 1959).

Dönemin Ağrı yerel basınının genelinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ağrı ziyaretine ilişkin *"Ağrının iki devirden ancak bugün görme şerefine nail olacağı devlet ve hükümet reislerinin ziyaretini Malazgirt zaferi kadar Ağrılılara sevinç verdiği; böyle coşkulu bir kalabalığa bugüne değin şehir merkezinde hiç rastlanmadığı"*, bilgisi mevcuttur. Asırlardan beridir kaderi ile baş başa bırakılmış olan Ağrı, ilk defa devlet büyüklerini ağırlamaktan çok bahtiyar olmuştur. Ziyaret esnasında 500'ü aşkın kurban kesildiği bilgisi de Ağrı yerel basınında yer almıştır. Ağrı halkına büyük ümit olduğu değerlendirilen bu ziyaretin dönemin Ağrı yerel basına yansıması şöyledir:

"Hudut Bekçisi ve Kahramanlar Yurdu güzel ağırmıza hoş geldiniz. Emsaline ender rastlanılan bu parlak merasim ve asil duygudan dolayı Sayın Bayar, Ağrılılardan son derece müteahassis olduklarını bildirdiler. Sayın Bayar, saat 13.20'de Ağrı'ya gelmişlerdir. Daha sabahın erken saatlerinden itibaren Hava Meydanı ve civarı emsali görülmemiş bir kalabalıkla dolup taşmıştır. Sabah saat 10.00'dan itibaren bütün hazırlıklar tamamlanmış, civar vilayetlerden yani Erzurum, Kars, Erzincan, Bingöl, Elazığ, Gümüşhane, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Van, Hakkari ve diğer vilayetler mebusları ile Vali, Belediye Reisleri, Parti Başkanları ve heyetleri Hava meydanındaki yerlerini almışlardır. Hava meydanından itibaren Van yolu istikâmetine kadar üç yüze yakın kurban hazırlanmış bulunuyordu. Saat 13.20'de askeri uçaktan inen beraberinde bakanlarımız Celal Yardımcı, Kasım Kührevi, Şeref Saraçoğlu, Selim Yatağan ve Diyarbakır, Erzurum, Muş ve Bitlis vekilleri ile generaller, Anadolu Ajansı Umum müdürü ve basın mensupları bulunmuştur. Askeri bandonun yer aldığı karşılama törenin ardından üstü açık araba ile yanında Vali ve Ordu kumandanları olduğu hâlde elli binden fazla olan halkı selamladıktan sonra, meydandan ayrılmış ve kortej hâlinde yüzden fazla arabalar devlet reisimizi takiben doğrudan Malazgirt Alpaslan zaferi yıldönümü törenlerine katılmak üzere yola devam edilmiştir. Yolda Hamur, Tutak, Patnos kazalarımızda yollar boyunca çok sayıda kurban kesilmiş ve tezahürat yapılmıştır. Malazgirt'ten şehrimize dönen Cumhurbaşkanı şerefine Ağrı orduvinde hazırlanan akşam yemeği yenilmiş, bu sırada milli oyunlar oynanmış, geç vakte kadar devam eden yemekten sonra Vali konağına giden Reisicumhur bugün heyetleri kabul edecektir. Öğleden sonra beraberindeki zevatla ve aynı merasimle uğurlanarak uçakla Ankara'ya döneceklerdir" (Demokrat Ağrı: 27 Ağustos 1959).

dolaşan iktidar büyüklerimiz Allaha binlerce şükürler olsun ki bugün de aynı niyet ve gayenin ifadesi olarak güzel Ağırmıza şeref vermiş bulunuyorlar. Bu ziyaret bizlere ferahlık ve büyük ümitler vermiştir."

Dönemin yerel basını değerlendirildiğinde ziyaret öncesine ilişkin gerek yapılan hazırlıklar, program gerekse de bu ziyaretten büyük beklentilerin olması yerel basına yansırken ziyaret sonrasında hiçbir yorum yapılmadığı, sadece ziyaretin coşkulu geçtiğine ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın beraberindeki heyetle Ağrı'dan 27 Ağustos 1959 günü öğle saatlerinde ayrıldığı bilgisine yer verildiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu ziyaret esnasında halka hitap etmemiştir. Şehir merkezinde ve ilçelerde teftişte bulunduğu dair de bir bilgi mevcut değildir. Başbakan Adnan Menderes'in katılımının beklendiği, ancak bunun gerçekleşmediği ziyaret sonrasında bu konuya ilişkin bir açıklama veyahut yoruma da rastlanmamıştır. Ağrı'da o dönemde yayın hayatını sürdüren Yayla, Karaköse, Şark Ekspres, Demokrat Ağrı ve Ağrıdağı gibi yerel yayın organları incelediğinde haber politikalarının pek farklı olmadığı görülmektedir. Ağrı yerel basını iktidar yanlısı bir basın politikası izlediğinden eleştiriden bir nebze de olsa kaçınarak ziyarete ve sonrasına ilişkin haberleri genelde manşetten ve yorumsuz olarak vermiştir. Cumhurbaşkanının ziyaretinin üstünden daha bir hafta geçmeden Başbakan Adnan Menderes'in Ağrı'ya davet edilmesi de 1959 yılının Ağustos ayı sonlarında gerçekleştirilen kısa ziyaretin Ağrı halkının beklentilerine çözüm getirmediğinin bir göstergesidir. 3 Eylül 1959 tarihinde DP İl Müdürlüğü tarafından gönderilen bir telgrafla Başbakan Adnan Menderes'in şehre davet edilmesi de bu görüşü doğrulamaktadır. Belediye Başkanı Fazıl Karacan ve DP Vilayet İdare Heyeti Başkanı İsa Erasker tarafından yazılan ve imzalanan telgraf metni aynen şu şekildedir:

“Sayın Adnan Menderes Başvekil ve Demokrat Parti Genel Başkanı, Ankara Senelerdir hasretinizi çekmekte olan biz Ağrılılar bu defa teşriflerinizi sabırsızlıkla beklerken gelmeyişiniz bizleri son derece üzmüştür. Ağrımıza teşriflerinizi esirgemeyerek bu davetimize icabet buyurmanızı istirham eder, daima nurlu izlerinize bağlı kalacağımızı istirham eder, hürmetle ellerinizden öperim. Belediye Başkanı Fazıl Karacan-DP. Vilayet İdare Heyeti Başkanı İsa Erasker,” (Karaköse: 3 Eylül 1959).

3 Eylül 1959 tarihli telgraftan DP iktidarı döneminde Başvekil Adnan Menderes'in Ağrı'ya herhangi bir ziyarette bulunmadığı anlaşılmaktadır. 3 Eylül 1959 tarihinde Ağrı DP İl Müdürlüğü tarafından gönderilen telgrafla cevaben 7 Eylül 1959 tarihinde Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğünce Ağrı Belediye Başkanlığı makamına gönderilen telgraf metni ise şöyledir: *“Sn. Fazıl Karacan ve arkadaşları telgrafınızı aldım. İyi hislerinize müteşekkirdim. Müsait bir günde aranızda bulunmak benim için çok zevkli olacaktır. Size ve arkadaşlarınıza muhabbetlerimi bildiririm,”* (Karaköse: 8 Eylül 1959).

Sonuç

Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1959 yılının Ağustos ayında gerçekleştirdiği Ağrı ziyaretinin Ağrı yerel basınına yansımalarına yer verilmiştir. Bu ziyaret, Ağrı'ya Cumhuriyet döneminde ilk defa olarak Cumhurbaşkanı nezdinde gerçekleştirilmiş bir ziyaret olması noktasında önemlidir. Ağrı mülki ve idari yönetimi halkın sorunlarının ve vilayetin geri kalmışlığının boyutunu devlet büyüklerinin yerinde görmesini arzu ettiklerinden defalarca ilgili makamlara heyetler göndererek, vilayetlerine davet etmişlerse de bu beklenen ziyaret, ancak 1959 yılının sonlarında gerçekleşebilmiştir. Bir teftiş veya inceleme amacı gütmeyen bu

ziyaret istenilecek sonucu vermemiş olacak ki, bu ziyaretin hemen akabinde Başbakan Adnan Menderes'in şehre davet edildiği görülmektedir. Demokrat Parti (DP) iktidarının son dönemlerine rast gelen bu ziyaret talebi de maalesef gerçekleşmemiştir. Çalışmada Ağrı'nın ihtiyaçlarının dile getirilmesi ve çözümlenmesi noktasında Celal Bayar'ın bu ziyaretinin gerek dolaylı ve kısa bir ziyaret oluşu, gerekse de Demokrat Parti iktidarının en bunalımlı zamanlarına denk gelmesi sebebiyle Ağrı'nın mevcut sosyo-ekonomik durumuna ve ihtiyaçlarına çok da katkıda bulunmadığı değerlendirilmektedir. DP döneminde gerek Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın gerekse de Başbakan Adnan Menderes'in nezdinde yurt genelinde ve özellikle Doğu vilayetlerine birçok vesile ile ziyaretler düzenlenmiş, halkla bir araya gelinerek bölgenin kalkınması faaliyetlerine yönelik yoğun bir çalışma yürütülmüştür. Bu noktada Ağrı yerel basınında dile getirilen haberlerden DP'nin yurt genelinde yaptığı hizmetlerin Ağrı genelinde zayıf kaldığı değerlendirilmektedir. Dönemin Ağrı yerel basınındaki temel düşünce Ağrı'nın senelerce ihmal edildiği, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki 66 vilayet içinde Ağrı'nın da var olduğu üzerinedir.

KAYNAKLAR

A. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490-1-0- 0-134-545-4.

BCA 30-1-0-0-2-15-3.

BCA, 030-11-1-0-262-517

BCA, 030-10- 66-438-4.

B. Süreli Yayınlar

Ağrıdağ, 20 Haziran 1952.

Ağrıdağ, 11 Aralık 1952.

Ağrıdağ, 3 Ekim 1952.

Ayın Tarihi, Eylül 1953, Sy. 238.

Ayın Tarihi, Eylül 1956, Sy. 274.

Ayın Tarihi, Ekim 1956, Sy. 275.

Demokrat Ağrı, 23 Aralık 1954.

Demokrat Ağrı, 26 Temmuz 1957.

Demokrat Ağrı, 17 Kasım 1958.

Demokrat Ağrı, 23 Temmuz 1955.

Demokrat Ağrı, 25 Ocak 1957.

Demokrat Ağrı, 21 Ağustos 1959.

Demokrat Ağrı, 25 Ağustos 1959.

Demokrat Ağrı, 25 Ağustos 1959.

Karaköse, 5 Ekim 1956.

Karaköse, 17 Ağustos 1959

Karaköse, 24 Ağustos 1959

Karaköse, 27 Ağustos 1959.

Karaköse, 3 Eylül 1959.

Karaköse, 8 Eylül 1959.

Şark Ekspres, 26 Temmuz 1957.

Şark Ekspres 27 Temmuz 1958.

Şark Ekspres, 17 Kasım 1958.

Yayla, 2 Ocak 1953.

Yayla, 26 Eylül 1953.

Yayla, 28 Ağustos 1957.

C. Müracaat Eserleri

ALPASLAN, İsmet, (1995), **Her Yönüyle Ağrı**, Ankara: Tutibay Yayınları.

ALPASLAN, İsmet, (1998), **Cumhuriyet'in 75.Yılında Ağrı**, Ankara: Ağrı Valiliği Yayını.

AŞGIN, Sait, (2000), **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

ÇAVDAR, Tevfik, (2003), **Türkiye Ekonomisinin Tarihi, (1900-1960)**, Ankara: İmge Kitabevi.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1988), "Ağrı", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.I, İstanbul, s.479-481.

KARDAŞ, Abdülaziz (2015), "Demokrat Parti İktidarı Dönemi'nde Ağrı'yı Kalkındırma Çalışmaları (1950-1960)", **Route Educational and Social Science Journal**, C.II, S.2: s.517-529.

KİLİ Suna, (1981), **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KOPAR Metin, (2009), **Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

PINAR Mehmet, (2013), "Ağrı'da (Karaköse) Demokrat Parti Teşkilatlanması", **Van 100.Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.12: s.185-206.

Türkiye Kılavuzu, (1946), C.I, Ankara: İbrahim Horoz Basımevi.

Yurt Ansiklopedisi, (1981), C.I, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s.337-405.

EKLER

EK-1 "Ağrı Niçin Ziyaret Edilmiyor?", Demokrat Ağrı, 23 Aralık 1954.



EK-2 Demokrat Ağrı, 26 Ağustos 1959.

1 Ocak 1959

Devlet Nüshası

Yıl 4 GÜNLÜK SİYASİ DEMOKRAT GAZETİ Sayı 1479

SAHİPLERİ
Celal Başar
Bilecik
İdarehanesi
Demokrat Ağrı Matbaası
Karaköse
ÇARŞAMBA
26 AGUSTOS 1959
SAYISI 19 KURUŞTUR.

Yurttaşın sağ
lamlığı diye vurul-
duğu zaman, dos-
tas sağlamlığı teh-
likeye düştüğü
zaman anlaşılar.

DEMOKRAT Ağrı

Teşrifleriyle Şehrimize şeref kazandıran BAYAR ve MENDERES

Bütün Ağrı sizlere hoş geldiniz der

Aziz Misafirlerimiz Devlet reisimiz Sayın Celal Bayar Hükümet Reisi miy aziz Adnan Menderes ve beraberlerinde bulunan muhterem a.vat. sizlere bütün samimiyetimizle Ağrı ve Ağrı'nı namına hoş geldiniz deriz.

Ağrı, Ağrı olalı bu aralımda bu bulunduğ iktidarı lardan ilk kalyasına şere bayrakını çektiği Demokrat Parti zamanında bir devlet ve hükümet reisini



Bugün şehrimize şeref verecek olan Sayın Adnan Menderes

yan yana görme şerefi ve bahtı, arığı içindedir.

Et aziz büyükler ilelebet sağ ve var olun Varlığınıza Türk milletine can, Arıya gelişinize de bizlere şeref bahsettiniz.

ız misafirlerimiz, Ağrı, seneler ve senelerin ihmalleri ve bele geçmiş iktidarı in kötü i aralarıyla gördüğünüz acı usanzarayı arzıtmektedir.

Uçaktan indiniz. Hava meydanından görünen yeraltı evlerinin Nuh dev rili ve ihmallerin derecesini gösteren acı bir tablo ol'uşunu müjhedede ettiniz.

Şehiri terk edisinizde ve Malazgirtten dönişünüzde gördüğünüz ikinci tab lo isin ikinci tablodan hiçte geri kalmayan içler acısıdır.

Sayın Devlet ve Hükümet reislerimiz; Ağrı ihmal edilmiştir. Hemde böyle bir ihmalin affı dahi insani muazir eder. Amma bizlere azap çektişenler bugün şine ender raslanın bir alıdınmazlık hissi içinde dertiz ve gamsız do laşmışızdır.

Okuyup istemiyoruz yalnız katmerleşen senelerin artık son bulmasını ve 66 vıyette içinde Ağrıda vardır hissinin uyandırarak aşağıdaki on maddenin

şindilik tatbiki için yüksek ve kat'i emirlerinizi be'liyoruz

- 1- Yün Yapağı Fabrikası istiyoruz
(İşsizlik son haddedir. 12 ayın ancak üç ayı çalıştırma imkânı vardır)
- 2- Tren yolunu istiyoruz
(Demokratların Ağrı'da iktidara gelmelerinde en mühim merdiveni teşkil eden. Tren yolunun takdirinde meclise verilmiştir. Horasan Ağrı arası 85 Klm'dir.)
- 3- Lisemiz var binası yok
(Se. eler senesi kurulan lise ortaokula dahi kafi olmayan binada tedris görmektedir. Lisenin اساسında ta suya bağlanmıştır)
- 4- 5 ilkokul, 2 okulda tedris görmektedir
(Ağrı'nın beş ilkokula ihtiyacı olduğu ve 1000 üzerinde tedris çağında ilkokul talebisi dışarıda bulunduğ u bina iki okul binası vardır)
- 5- Telefon hattının bakır tele tahvilini istiyoruz.
(PTT B ş müdürlüğünce yapılan bakır hat projesi tasdik edilmiştir. Yal nız ithal malından bakır telin tahsisi lazımdır)
- 6- Kız sanat enstitüsü binasını istiyoruz
(Arası alınmış tapuya bağlanmıştır)
- 7- Öğretmen okulu istiyoruz
(Arsa parası ayrılmıştır.)
- 8- Kağızman Van yolunun açılması
(Dükkan kiralari son haddedir. Bu caddede hak tarafından milyonlar ya tırılır. Karayolu projesinde a lınmıştır.)
- 9- Kereste reviri istiyoruz
(Kereste yüzünden halk tarafından inşaat yapılmamaktadır.)
- 10- Dede Maksut içme suyunun şehire getirilmesi
(İçme suyumuz günde üç musavi vakitte ve en fazla birer saat akışk tadır)

EK-3 Şark Ekspres, 27 Ağustos 1959.

8 Ocak 1960

ŞARK EKSPRES

Devlet Nüshası

Perşembe 27 Ağustos 1959

Hak yolunda Halk için

AGRI, REİSİCUMHURUMUZU
Misli görülmemiş bir merasim ve parlak tezahüratla karşıladı
600 YÜZE YAKIN KURBAN KESİLDİ

Reisi Cumhuri-
muz dün saat 13 20 de
askeri uçaklarla şehrin i-
ne gelmiştir. Daha saba-
hın erken saatlerinden
nâharen Hava meydanı
ve civarı misli görülme-
miş bir kalabalıkla dol-
muş tayyordu. Saat on
dört itibaren bütün ha-
zırlıklar ikmal edilmiş
civar vilâyetlerden yani
Erzurum, Kars, Erzincan,
Bingöl, Elazığ, Gü-
müşhane, Diyarbakır,
Bitlis, Muş, Van, Hakkari
ve diğer vilâyetler
mebuslarıyla Vali Be-
diye Reisleri parti baş-
kaları ve heyetleri Ha-
va alanındaki yerlerini
almışlardır.

Vilâyetimizin Doğu
Bazırt kazası on yedi
vasıta ve 80 kurban ile
Bilekiri kazası yirmiyi-
yüz ve 95 Kurban ile
Diyadin, yedi vasıta ve
30 Kurban ile Taşlıçay
ve altı vasıta ve 35
Kurban ile Hava alanın-
da ve muhtelif semtle-
rinde yerlerini almışlar
Merkez kasabası ise be-
lediye D.P. il idare il-
çe idare CHP Teşkilatı,
Ticaret Odası esnaf

cemaiyetleri ve diğer te-
şekküllerle halk tarafın-
dan Hava alanından iti-
baren Van yolu istika-
metine kadar üçyüze ya-
kın kurbanlar hazırlan-
mış bulunuyordu.

Tam saat 13 20 de
askeri uçaktan inen Re-
isicumhurumuz berabe-
rinde Milli müderris,
Nafiz, imar ve iskan
vekilleri mebuslarımız
Celâl Yardımcı, Kasım
Küfrevi, Şeref Saraçoğlu
Selim Yatağan ve
Diyarbakır, Erzurum,
Bitlis ve Muş mebusla-
rıyla Generaller Umum
müdürlerle profesörler
Anadolu ajansı Umum
müdürü ve basın men-
supları olduğu halde
uçaktan inmişlerdir.

Bu sırada mebus-
larla Vali, Ordu kuman-
danı tarafından karşıla-
nan Reisi Cumhuriyet baş-
alay Sancığı bulunun
ve bandonun çaldığı as-
keri kıtayı teftişten son-
ra mebuslarla heyetleri
ve protokola dahil zava-
tile ayrı ayrı görüşdük-
den sonra üstü açık bir
araba ile yanında Vali
ve Ordu Kumandanı

o'duğu halde ellibi-den
fazla olan halkı selamlı
yarak meydana ayrıl-
mış ve kartaj halinde
yüzden fazla arabalar
devlet Reisiimizi tiki-
ben doğrudan Malazgirt
Alpaslan zaferi yıldönü-
mü törenine iştirak et-
mek üzere yola devam
edilmiştir.

Yolda Köprüden, Dan-
bı, köylerle Hamur,
Tutak, Patnos kazaları-
mızda çok ve yollar bo-
yunca Kurbanlar kesil-
miş halk tarafından bü-
yük tezahurat yapılmış-
tır. Varılan o Malazgirt
den şehrimize avdet e-
den Reisicumhurumuz
şerefine Ordu evinde
hazırlanan akşam veme-
ği yenmiş, bu sırada

milli oyunlar oynanmış
geç vakte kadar devam
eden yemektan sonra Va-
li konağına giden Reisi
Cumhuriyet bugün he-
yetleri kabul edecek.

Öğleden sonra berabe-
rindeki zevatle ve aynı
merasimle uğurlanarak
uçakla Ankaraya avdet
edceklerdir.

Reisicumhur Celâl Bayar Melazgirtde

Ağrıda bulunan Reisi
Cumhuriyet sayın Bayar
dün saat 14/30 da Ma-
lazgirt'e giderek orada
Alpaslan zaferinin yıl-
dönümü töreninde ha-
zır bulunmuşlardır.

Tarihi kıymet ve
 ehemmiyete haiz olan
bu kâzada yeni bir
Malazgirt inşası
maksadıyla yapılan
500 evin temel atma
töreni yapılmış ve ilk
harc Reisicumhurumu-
zun uğurlu ellerile te-
mele konulmuştur.

Bundan sonra imar
ve iskan vekili M. deni
Berk bir konuşma yap-
mıştır. Büyük bir
askeri merasim yapılmış
ve halk tarafından da
çoşkuu tezahürat yapılmıştır.

Alpaslan zaferi öne-
mini belirlen konuşma-
lar yapılmıştır.

İlk sözü Muş Vali-
si R. mzi Ağaoğlu yap-
mış müteakibin Atatürk
Üniversitesi Profesörler
den Mehmet Kaplanla
İbrahim Kafesoğlu Alp-
aslanın hayatı ve kazan

diği zaferi anlatmışlar-
dır.

Son olarak Ankara
Üniversitesi profesörle-
rinden Mehmet Kay-
mence Melazgirt mey-
dan muharebesini kı-
ymet ve ön. m. zaferini
anlatmış, merasim bu
suretle sona ermiştir.

Bundan sonra Me-
lazgirtten geç vakit ha-
reket eden Reisicumhu-
rumuz ve beraberlerin-
de ki zavât gece şehri-
mize avdet buyurmuş-
lardır.